

Erfgoed
in den vreemde

Verhalen uit Nederlands-Brazilië

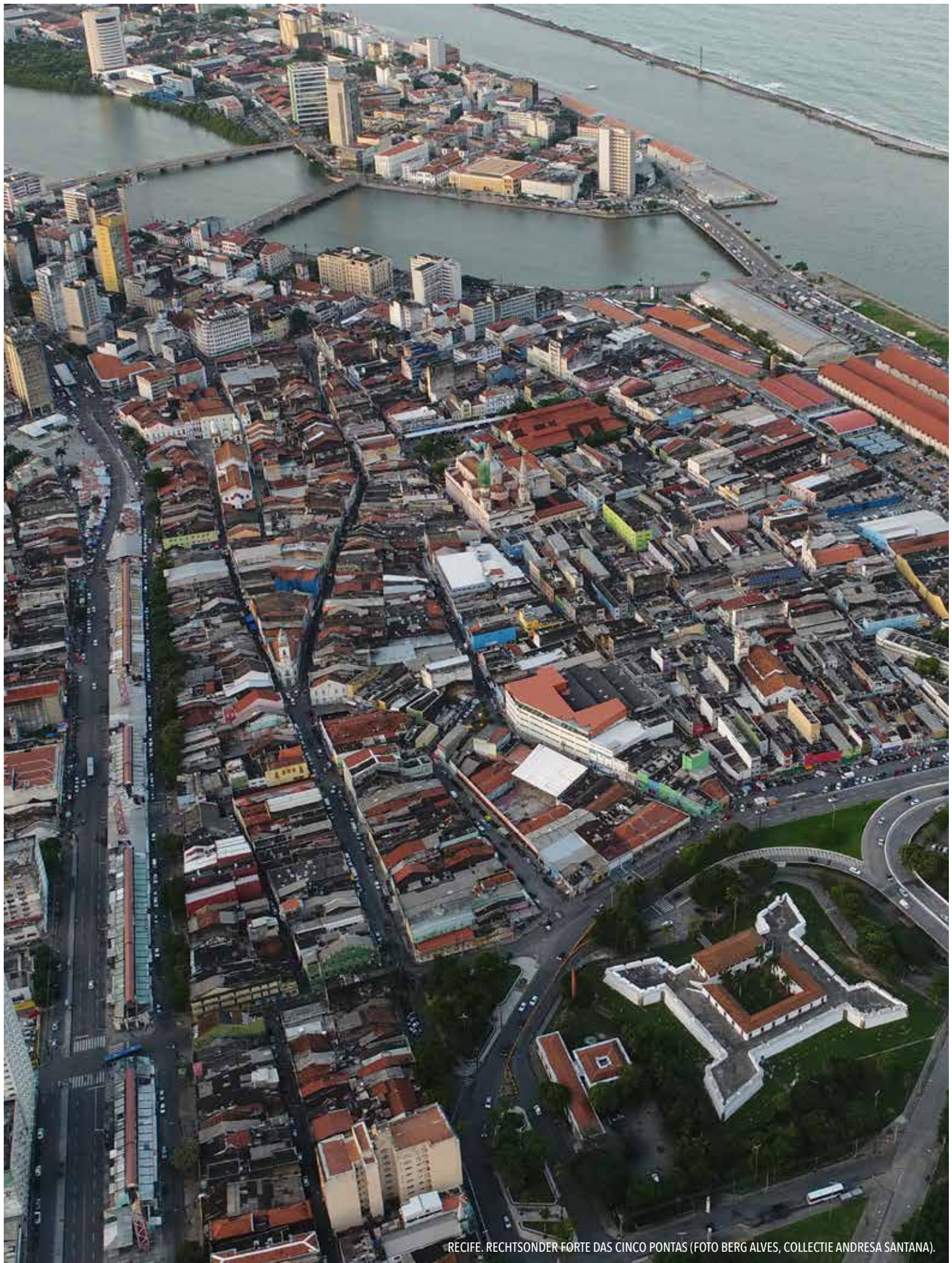
Leven tussen 't Recief en Amsterdam

In het Stadsarchief Amsterdam liggen duizenden documenten die betrekking hebben op Brazilië in de tijd dat de West-Indische Compagnie daar de dienst uitmaakte (1630-1654). De verklaringen die soldaten, matrozen, kooplui en hun echtgenotes aflegden bij Amsterdamse notarissen geven een beeld van het leven in de bruisende kolonie.

TEKST: **MARK PONTE** EN **BRUNO MIRANDA**

'PRINS' JOHAN MAURITS KIJKT UIT OVER HET PRAÇA DA REPÚBLICA (FOTO JULIANA BRAINER).

RECIFE. RECHTSONDER FORTE DAS CINCO PONTAS (FOTO BERG ALVES, COLLECTIE ANDRESA SANTANA).

Al kort na haar oprichting in 1621 liet de West-Indische Compagnie (WIC) haar oog vallen op de suikerregio's in het noordoosten van Brazilië. In 1624 lukte het om Salvador de Bahia te bezetten, de Portugese hoofdstad van Brazilië.

Door gebrek aan ondersteuning moesten de Nederlanders de stad al gauw weer opgeven, maar in 1630 slaagden ze erin de suikerregio's Paraíba en Pernambuco te veroveren. Als het grootste suiker producerende gebied ter wereld, was Pernambuco de hoofdprijs. Deze gebieden vormden de basis voor de kolonie Nova Holanda of Nederlands-Brazilië, met als centrum 't Recief, het huidige Recife.

De korte tijd dat de Nederlanders het er voor het zeggen hadden, was een tijd van ongekende diversiteit. In Recife woonden mensen van verschillende geloven, etnische herkomst en culturen. De WIC hield zich op grote schaal bezig met slavenhandel en duizenden tot slaaf gemaakte Afrikanen kwamen door Recife op weg naar de suikerplantages. De Hollanders smeedden ook allianties met de inheemse bevolking, de 'Brasiliaenen', en Recife kende de eerste joodse gemeenschap van Amerika. Omdat de kolonie vrijwel permanent in staat van oorlog was, waren er ook duizenden huursoldaten: jongens en jongemannen uit heel Europa die hun eigen talen en culturen meebrachten.

Fort Vijfhoek

De WIC bouwde in Recife fort Fredrik Hendrik, dat wegens zijn vorm ook wel Fort Vijfhoek werd genoemd. Het fort werd later door de Portugezen gesloopt en herbouwd als

een rechthoekig fort met vier bastions, maar nog altijd heet het Forte das Cinco Pontas.

In Fort Vijfhoek waren honderden soldaten gelegerd, van wie velen stierven door geweld of ziekte. Zoals vaandrig Johannes Rinckhout, die met zijn Brabantse vrouw Margarita in het fort woonde. In 1646 sloeg het noodlot toe en Johannes overleed, twee weken voor de geboorte van hun zoontje. Ook het jongetje leefde niet lang. Margarita keerde na de val van de kolonie terug naar Nederland en trouwde in Amsterdam met een oude bekende uit Brazilië.

De Jodenstraat

Een van de meest tastbare en tot de verbeelding sprekende herinneringen aan Nederlands-Brazilië is de voormalige synagoge, die in 1999 is herontdekt. Het gebouw bevindt zich aan de Rua de Bom Jesus, een straat die in de Nederlandse tijd de Jodenstraat heette. Tegenwoordig is er een museum gevestigd.

In Brazilië woonden veel zogeheten nieuw-christenen, afstammelingen van Portugese en Spaanse joden die in voorgaande eeuwen onder dwang tot het christendom waren bekeerd. Na de Nederlandse inname migreerden joden uit Amsterdam naar de nieuwe kolonie. In 1638 vertrokken vanuit Amsterdam twee schepen met zo'n tweehonderd joodse kolonisten aan boord. Onder invloed van deze migranten keerden veel nieuw-christenen terug naar hun oude geloof. Samen vormden zij de eerste openlijk joodse gemeenschap van Amerika en in de Rua dos Judeos stichtten

IN DE NAAM FORTE DAS CINCO PONTAS LEEFT FORT VIJFHOECK VOORT (FOTO BERG ALVES, COLLECTIE ANDRESA SANTANA).

RUA DE BOM JESUS, DE VROEGERE JODENSTRAAT (FOTO LARISSA DE MENEZES).

zij hun synagoge, Kahal Zur Israel. Een van de nieuw-christenen die zich al vroeg aansloot bij de joodse gemeenschap was de rijke koopman Simon Drago. Drago dreef handel met de Republiek en stond waarschijnlijk positief tegenover de Nederlandse verovering, al verliep die voor hem bepaald niet vlekkeloos.

Tijdens de inname werd hij in elkaar geslagen en in de gevangenis gegooid. Zijn huis en pakhuis werden ondertussen door WIC-soldaten geplunderd en hij verloor meer dan 87 'pijpen' wijn, ruim veertigduizend liter, die de soldaten zich in hun overwinningsoes ongetwijfeld goed hebben laten smaken.

Nadat in 1644 de Portugese inwoners van Nederlands-Brazilië in opstand waren gekomen, vertrokken veel joden naar Amsterdam, uit angst voor een terugkeer van de Portugezen en de inquisitie. Toen het tien jaar later zover was, werden de laatste joden verplicht te vertrekken met de Nederlanders. Onder hen ook Drago, die zich vestigde in Amsterdam en daar zijn verhaal liet optekenen.

Een 'prins' in Brazilië

De beroemdste bestuurder van Nederlands-Brazilië is ongetwijfeld graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen, in Brazilië ten onrechte 'de prins' genoemd.

Maurits haalde kunstenaars en wetenschappers naar Brazilië. Terwijl hij in Den Haag het Mauritshuis liet bouwen, werkte hij in Recife aan zijn paleis Vrijburg. In Vrijburg, dat een

enorme botanische tuin had en op de plek stond waar nu het Palácio do Campo das Princesas is, schilderden Frans Post en Albert Eckhout de schilderijen die het beeld van de Nederlandse kolonie zouden bepalen.

Om zijn lustoord te onderhouden beschikte Maurits over een grote stoet dienstponeel, waaronder tot slaaf gemaakte Afrikanen en 'Turken'. Die laatsten waren in 1640 aangekomen met een Franse kaper en in Recife verkocht.

Uit een notariële verklaring in het Stadsarchief blijkt echter dat Maurits niet altijd even netjes aan zijn slaven kwam.

Op 8 augustus 1643 verklaarde de schipper van het slavenschip de Princes dat hij buiten de boeken om vijfenvijftig tot slaaf gemaakte Afrikanen aan boord had gekregen. Deze Afrikanen werden niet bij het 'slavendepot' in Recife afgeleverd, maar nog voor aankomst ontscheept en 'aent hoff' gebracht, in strijd met de regels van de WIC.

Erfgoed
in den vreemde

DE OUDE SYNAGOGE KAHAL ZUR ISRAEL (FOTO LARISSA DE MENEZES).

DE JODENBREESTRAAT IN AMSTERDAM. RECHTS DE MARKENSTEEG, WAAR FRANCISCO DE ANGOLA WOONDE (TEKENING GERRIT LAMBERS, 1818, COLLECTIE KONINKLIJK OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP).

HET PALÁCIO CAMPO DAS PRINCESAS, WAAR OIT PALEIS VRIJBURG STOND (FOTO LARISSA DE MENEZES, 2019).

EEN STRAATNAAMBORD HERINNERT AAN HET VERLEDEN VV(FOTO LARISSA DE MENEZES).

Niet-Europeanen

Niet alle Afrikanen in Nederlands-Brazilië waren slaven. Er waren ook zwarte soldaten en zeelui, zoals Francisco de Angola. Deze Angolees diende als vaandrig in een 'compagnie van negros'. Na de val van Nederlands-Brazilië vestigde Francisco zich met zijn vrouw Sesijelij Kraleijje in Amsterdam, waar hij overleed.

Uit archiefstukken blijkt dat 'Francycks van Angola vendrick van Brasil' op zondag 17 januari 1659 is begraven op het Sint

Anthoneskerkhof. Het echtpaar woonde 'onder de engel' op de hoek van de Jodenbreestraat en de Markensteeg.

Francisco was niet de enige 'Afro-Braziliaan' in Amsterdam in die tijd. In 1649 trouwde Pieter Claesz Bruin, in 1661 Francisco Cordero en in 1663 Joris Anthonissen: alle drie waren zwarte matrozen en alle drie trouwden in Amsterdam met zwarte vrouwen. Een nog veel grotere rol in de troepenmacht van de WIC was weggelegd

voor de inheemse Brazilianen. De relaties met hen waren al begonnen nog voor de verovering van Pernambuco. In 1625 was een groep Potiguara meegekomen met de troepen die zich terugtrokken uit Bahia. In de Republiek werden zij opgeleid tot tolk en informant.

Een van hen was onderweg ziek geworden en werd dertig dagen lang in Amsterdam verpleegd in het Sint Pietersgasthuis. De Potiguara speelden tot het einde toe een belangrijke rol in de verdediging van het achterland van de Nederlandse kolonie.

Muiterij

De WIC wierf verreweg haar meeste troepen in Europa, maar lang niet al deze huursoldaten bleken betrouwbaar. Gebrekkige betaling en de zware omstandigheden leidden regelmatig tot muiterij en desertie.

Een van deze muiterijen leidde uiteindelijk tot de overgave aan de Portugezen in januari 1654. De opstand ontstond in Fort Altena en breidde zich uit naar andere forten in de omgeving. Tenminste twee van de muiters, Pauwel Mulder uit Denemarken en Jacob Jacobsz uit Maastricht, waren via Amsterdam naar Brazilië vertrokken. Uiteindelijk verspreidde de onrust zich over Recife, waardoor de WIC gedwongen was zich over te geven aan de Portugezen. Het betekende het einde van een dynamische en woelige tijd.

Nederland en Brazilië delen een lange geschiedenis. In het kader van het programma Gedeeld Cultureel Erfgoed van de Nederlandse overheid werken Nederland en Brazilië samen om het gedeelde erfgoed een duurzame toekomst te geven.

